

ВІДОМИЙ ЕНТОМОЛОГ Й.А. ПОРЧИНСЬКИЙ

М.В. Круть

*Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук України,
вул. Васильківська, 33, Київ, 03022, Україна,
E-mail: plant_prot@ukr.net*

Йосиф Алоїзович Порчинський – один із засновників сільськогосподарської та медичної ентомології в Росії. Він народився 9 лютого 1848 року в с. Свята Лучка, Куп'янського уїзду, Харківської губернії, в родині військового лікаря. Навчався в Харківській, Воронежській та Могильовській гімназіях, а атестат зрілості отримав у 2-й Петербурзькій гімназії. Постійно знаходячись у тісному спілкуванні з природою, він із ранніх років став вести спостереження за тваринами. Особливо уважно вивчав комах і колекціонував їх. Інтерес до вивчення природи у молодого дослідника був настільки значним, що він для подальшого навчання вступив до природничого відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету.

У 1871 р. після закінчення університету Й.А. Порчинський був обраний консерватором та бібліотекарем Російського ентомологічного товариства, у 1874 р. – секретарем, а в 1896 р. – віце-президентом цього наукового об'єднання. Й.А. Порчинський досить часто здійснював численні поїздки по різних місцевостях Європейської Росії, Кавказу та Західного Сибіру з метою вивчення комах (Брокгауз, Ефрон, 1890–1907; Чеснова, 1967).

Доля талановитого вченого склалася таким чином, що протягом усього життя йому приходилося поєднувати наукову

діяльність із адміністративною. Починаючи з 1875 р. і до кінця свого життя він знаходився на службі в Міністерстві землеробства та державного майна, виконуючи по суті обов'язки державного ентомолога: спочатку як спеціаліст з питань щодо шкідливих комах, потім був чиновником із особливих доручень, а з 1895 р. – завідувачем Бюро з ентомології, організованого за його ініціативою. За дорученням міністерства Й.А. Порчинський проводив вивчення біології та способів боротьби з численними видами комах, які пошкоджують польові та овочеві культури, садові та лісові насаджен-

ня в ряді регіонів Росії (Васильев, Лесовой, 1996; Словарь-справочник ..., 1955).

Людина рідкісної пам'яті, гострої спостережливості й титанічної праці, Йосиф Алоїзович Порчинський зумів організувати постійну та плідну допомогу землеробам щодо боротьби з шкідливими комахами. Він був тісно пов'язаний з роботою багатьох земств та сільськогосподарських громад стосовно вивчення шкідників та розробки заходів боротьби з ними. Прагнучи до розширення ентомологічних знань серед сільського населення, вчений у 1882 р. видав посібник «Краткие сведения о насекомых, наиболее вредящих русскому полеводству». Ця книга мала такий попит, що у 1891 р. вийшло друком її друге видання.

Й.А. Порчинський підтримував постійний зв'язок з орендарями, що керували маєтками. Його повідомляли про появу комах-шкідників у різних районах Росії, надсилали їхні екземпляри, описували пошкодження, інформували про застосовувані заходи боротьби та отримані результати. Підсумком неодноразових наукових експедицій вченого в різні губернії було видання численних ентомологічних праць (Чеснова, 1967).

Спочатку Йосиф Алоїзович займався систематико-фауністичними дослідженнями. Так, уже в 1871 р. за дорученням Санкт-Петербурзького товариства природодослідників, він здійснив поїздку в Гдовський повіт для вивчення фауни хребетних, глистів та комах. Саме тоді визначилося його захоплення двокрилими комахами. Ними вчений продовжував займатись до кінця свого життя і притому з особливою перевагою перед іншими групами тварин. Досліджуючи питання із систематики двокрилих, Й.А. Порчинський описав 10 нових родів, 130 видів і 7 підвидів (Якобсон, 1921).

В подальшому покликком вченого стало дослідження біології комах, особливо двокрилих, у зв'язку з чим праці по систематиці з початку 1890-х років виходили з друку все рідше й рідше, а до 1901 року і зовсім перестали з'являтися. Результати вивчення постембріонального розвитку та екології м'ясних і гнойових мух, оводів, сліпняків а також комарів, узагальнені в його різних наукових працях, у тому числі: «Материалы

для естественной истории мух и их личинок, причиняющих болезни у человека и животных», «Исследования по двукрылым насекомым России», «Материалы для истории фауны России и Кавказа. Шмелеобразные двукрылые», «О мухе Вольфарта, живущей в состоянии личинок на теле человека и животных» тощо.

Значним здобутком в наукових дослідженнях вченого було вивчення комах — шкідників сільськогосподарських рослин. Найбільша увага була зосереджена на численних представниках різних систематичних груп — лускокрилих, твердокрилих, перетинчастокрилих, двокрилих, саранових, трипсів та кліщів. Особливе значення надавалося таким шкідникам як хлібний жук, гессенська муха, хлібний пильщик, шведська муха, лучний метелик, озима совка, філоксера, саранові та інші. Це знайшло своє відображення в серії опублікованих праць: «О вредных насекомых Южной России», «К естественной истории гессенской мухи», «Очерк филлоксерного вопроса на Кавказе», «Насекомые, вредящие плодовым садам в Крыму», «Гусеницы и бабочки С.-Петербургской губ. Биологические наблюдения и исследования», «О кобылках, повреждавших посевы и травы в губ. Пермской, Тобольской и Оренбургской» та багатьох інших (Брокгауз, Эфрон, 1890–1907; Якобсон, 1921).

Описуючи шкідливих комах, Й.А. Порчинський одночасно подавав відомості про їхніх природних ворогів, особливо паразитів — їздців та мух-тахін. Він був одним із перших пропагандистів біологічного методу боротьби зі шкідниками. В спеціальних статтях ним розглянуті численні паразити саранових та шкідливих видів мух, а також інші корисні комахи (жуки-сонечка, джмелі). Саме він виявив деяких природних ворогів хлібного жука. Це ряд видів дрібних жужелиць, личинок перетинчастокрилих з роду *Scolia* (Порчинський, 1880). В своїй науковій праці «Какую помощь Россия могла бы оказать Северной Америке в борьбе с хлебной толстоножкой» (1883) автор запропонував метод штучного зараження шкідливих комах їздцями. Ідеї вченого знайшли подальший розвиток у деяких розробках наукових основ біологічного методу.

У Й.А. Порчинського є також наукові праці з мімікрії комах. Він був не тільки гарячим захисником, але й палким проповідником цього явища. Різні комбінації забарвлення у комах він вважав захисними або відлякуючими, що нагадують або отруйні залози, або виділення таких залоз у інших комах, або, нарешті, складне забарвлення, характерне для добре захищених комах (Чеснова, 1967; Якобсон, 1921).

Йосиф Алоїзович проводив наукове листування та обмінювався підсумками своїх спостережень з ентомологами Америки, Англії, Німеччини, Японії, Філіппін. Багато молодих спеціалістів із Північної Америки просили прийняти їх на стажування до Бюро з ентомології.

Загалом Й.А. Порчинський є автором майже 130 опублікованих наукових праць та заміток.

Помер вчений 8 травня 1916 року.

Література

- Брокгауз Ф.А.* Большой энциклопедический словарь. — С.-Пб.: Ф.А. Брокгауз, И.А. Эфрон, 1890–1907: [Електрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/007/121/>.
- Васильев В.П.* История защиты растений от вредителей и болезней в Украине / В.П. Васильев, М.П. Лесовой. — К.: Аграрна наука, 1996. — 131 с.
- Словарь-справочник энтомолога/ Н.Г. Берим, Г.Я. Бей-Биенко, Б.А. Брянцев и др.; Под общ. ред. В.Н. Шеголева.* — Москва — Ленинград: Сельхозгиз, 1955. — 451 с.
- Чеснова Л.* Порчинский И.А. (1848-1916) / Л. Чеснова // Защита растений. — 1967. — № 2. — С. 62.
- Якобсон Г.Г.* Иосиф Алозиевич Порчинский (род. 9.II.1848 г. — умер 8.V.1916 г.) / Г.Г. Якобсон // Известия отдела прикладной энтомологии. Том 1 / Под ред. проф. В.П. Поспелова. — Пб.: ГИЗ, 1921. — С. 14–27.

Список найважливіших наукових праць Й.А. Порчинського

- О фауне позвоночных Гдовского у. Петербургской губ. — Труды С.-Пб. Общ. Естеств., III, 1872.
- Descriptions de quelques Diptères nouveaux de la Sibérie orientale. — Horae S. E. Ross., IX, 1873.
- Энтомологические заметки во время пребывания в Гдовском уезде Петербургской губ. — Труды Русск. Энтомол. Общ., VII, 1873.
- Заметки о глистах, собранных в Гдовском уезде. — Труды С.-Пб. Общ. Естеств., IV, 1873.
- Монография видов рода *Mesembrina*. — Труды Русск. Энтомол. Общ., VII, 1873.
- Личинки мух, как причина болезней у человека и животных. — Сборн. сочин. судебн. медиц., 1874.
- Материалы для естественной истории мух и личинок их, причиняющих болезни у человека и животных. — Труды Русск. Энтомол. Общ., IX, 1875.
- Matériaux pour servir à une faune diptérologique de la Russie. — Horae S. E. Ross., IX, 1875.
- Материалы для истории фауны России и Кавказа. Шмелеобразные двукрылые. — Труды Русск. Энтомол. Общ., X, 1877.
- О вредных насекомых южной России. — Сельск. Хоз. Лесов., CXXXII, 1879.
- О мерах против хлебного жука. — Землед. Газ., 1880.
- Естественная история свиноголовки-гаммы. — Сельск. Хоз. Лесов., CXXXIII, 1880.
- Естественная история хлебной или зеленоглазой мушки. — Сельск. Хоз. Лесов., CXXXVI, 1881.
- Вновь открытые вредные насекомые в России и отчет по исследованию соломы из разных местностей г. Херсонской, пострадавших от неурожая. — Сельск. Хоз. Лесов., CXXXVII, 1881.

- О филлоксере в России. — Землед. Газ., 1881.
- О кровяной или мохнатой тле. — Землед. Газ., 1881, 1882.
- Современное положение вопроса о филлоксере в Крыму. — Землед. Газ., 1881.
- Diptera europaea et asiatica nova aut minus cognita.* — *Horae S. E. Ross.*, XVI, 1881; XVII, 1882; XVIII, 1884; XXI, 1887; XXVI, 1892.
- Краткие сведения о насекомых, наиболее вредящих русскому полеводству. — С.-Петербург, 1882; 2-ое изд. 1891.
- О насекомых, появившихся на табачных плантациях в Бессарабии и о причинах неурожая табака вообще. — Землед. Газ., 1882, 1883.
- К естественной истории гессенской мухи. — Сельск. Хоз. Лесов., CXLII, 1883.
- Очерк филлоксерного вопроса на Кавказе. — Сельск. Хоз. Лесов., CXLVI, 1884.
- О мухе Вольфарта, живущей в состоянии личинок на теле человека и животных. — Труды Русск. Энт. Общ., XVIII, 1884.
- Насекомые, вредящие плодовым садам в Крыму. — Сельск. Хоз. Лесов., CL, 1885; CLI, 1886; CLIX, 1888.
- Гусеницы и бабочки С.-Петербургской губ. Биологические наблюдения и исследования. — Труды Русск. Энт. Общ., XIX, 1885; XXV, 1891; XXVI, 1892; XXVII, 1893; XXX, 1897.
- О различных формах размножения и о сокращенном способе развития у некоторых обыкновеннейших видов мух. — Труды Русск. Энт. Общ., XIX, 1885.
- Речь на торжественном заседании по случаю окончания 25-летия существования Русского Энт. Общества. — Труды Русск. Энт. Общ., XIX, 1885.
- Наблюдение над некоторыми новыми и малоизвестными прямокрылыми. — Труды Русск. Энт. Общ., XX, 1886.
- К вопросу о борьбе с филлоксерой. — Землед. Газ., 1888.
- Исследования по двукрылым насекомым России. — Труды Русск. Энт. Общ., XXVI, 1892.
- О кобылках, повреждавших посевы и травы в губ. Пермской, Тобольской и Оренбургской. — Сельск. Хоз. Лесов., CLXXII, 1893; CLXXIV, 1893; CLXXV, 1894 (или: Труды Бюро Энт., I, № 1).
- Биология мясных и навозных видов мух. О зеленых мухах в связи с явлением вымирания лягушек и жаб. — Труды Русск. Энт. Общ., XXXII, 1898.
- Слепни и простейшие способы их уничтожения. — Труды Бюро Энт., II, № 8, 1899 (след. изд. 1901, 1906, 1908, 1911, 1915).
- Борьба с некоторыми вредными бабочками с помощью многоядных паразитов из мира насекомых. — Труды Бюро Энт., II, № 10, 1901 (2-е изд. 1910).
- Зерновая моль и простейший способ ее уничтожения. — Труды Бюро Энт., III, № 1, 1902 (2-е изд. 1909).
- Об оводах из рода *Oestromyia* и о личинках оводов из кожи сайги и джейрана. — Ежегодн. Зоол. Муз., VII, 1902.
- О новых оводах из рода *Microcephalus* в коллекции Зоологич. Музея Академии Наук. — Ежегодн. Зоол. Муз., VI, 1902.
- Малярийный комар в связи с болотной лихорадкой. — Труды Бюро Энт., V, № 1, 1904 (2-е изд. 1906, 1911).
- Сернистый углерод в борьбе с вредными животными. — Труды Бюро Энт., V, № 6, 1905 (2-е изд. 1907, 1910).
- Русский овод, паразит лошади, выпрыскивающий личинок в глаза людей. — Труды Бюро Энт., VI, № 6, 1906 (2-е изд. 1908, 1915).
- Большой желудочный овод лошади. — Труды Бюро Энт., VII, № 1, 1907 (2-е изд., 1911).
- Очерк распространения в России важнейших вредных животных в 1907-1914 г. — Ежегодн. Деп. Зем., I, 1908—VIII, 1915.
- Осенняя жигалка. — Труды Бюро Энт., VIII, № 8, 1910.

- Новые данные по биологии яблонной плодовой мушки. — Вестн. Садов, Плод. Огор., LI, 1910.
- Биологические этюды по окраске и свойствам насекомых. — Любит. Прир., V, 1910.
- Моли, вредящие у нас малине и смородине. — Труды Бюро Энт., IX, № 4, 1911 (или: Защита раст. вред., № 1).
- Обыкновенная зубоножка. — Труды Бюро Энт., IX, № 5, 1911.
- О некоторых паразитах майского червя. — Труды Бюро Энт., IX, № 6, 1911 (или: Защита раст. вред., № 4).
- О насекомых паразитах кольчатого шелкопряда. — Плодоводство, XXII, 1911.
- Рябина и яблоня в садах Средней и Северной России. — Труды Бюро Энт., IX, № 8, 1912.
- Простейший способ борьбы с яблонным долгоносиком при содействии его паразитов. — Труды Бюро Энт., IX, № 10, 1912.
- Наши Божьи коровки и их хозяйственное значение. — Труды Бюро Энт., IX, № 11, 1912.
- Домовая муха. — Труды Бюро Энт., X, № 1, 1913.
- Овечий овод. — Труды Бюро Энт., X, № 3, 1913.
- Листоедка-обманщица и значение ее при искусственном размножении яйцеда яблонной плодовой мушки в течение зимнего времени. — Труды Бюро Энт., X, № 4, 1913.
- Насекомые, вредящие хлебному зерну в амбарах и складах. — Труды Бюро Энт., X, № 5, 1913.
- Паразиты саранчи, прусика и вредных видов кобылок из мира насекомых. — Труды Бюро Энт., XI, № 1, 1914.
- Важнейшие клещи, встречаемые в зерне и муке, и некоторые данные для обнаружения вредных насекомых в хлебных запасах. — Труды Бюро Энт., XI, № 2, 1914.
- Бабочка в представлении народов в связи с народным суеверием. — Любит. Прир., X, 1915.
- Муха Вольфарта и ее русские сородичи. — Труды Бюро Энт., XI, № 9, 1916.